

Рябченко Ю. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України

ВИМОГИ ДО СУДОВОГО ПРЕДСТАВНИКА В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ ТА З УРАХУВАННЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД «ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ»

REQUIREMENTS TO A LEGAL REPRESENTATIVE IN THE CONTEXT OF JUDICIAL REFORM AND THE „E-JUSTICE” PRINCIPLES IMPLEMENTATION

Стаття присвячена визначенню основних вимог до судового представника в контексті судової реформи та з урахуванням реалізації засад «електронного правосуддя». Наголошується на необхідності уточнення термінів «малозначні спори» та «фахівець у галузі права». Вказується на актуальність підвищення вимог до адвоката у зв'язку з активізацією використання електронних засобів у суді.

Ключові слова: *судова реформа, судовий представник, адвокат, суд, електронне правосуддя.*

Статья посвящена определению основных требований к судебному представителю в контексте судебной реформы и с учетом реализации принципов «электронного правосудия». Отмечается необходимость уточнения терминов «малозначительные споры» и «специалист в области права». Указано на актуальность повышения требований к адвокату в связи с активизацией использования электронных средств в суде.

Ключевые слова: *судебная реформа, судебный представитель, адвокат, суд, электронное правосудие.*

The article is devoted to defining the main requirements to the judicial representative in the context of judicial reform and the implementation of the „e-justice” principles. The need to clarify the terms „minor claim” and „specialist in law”. Referred to the relevance of increase of requirements to the lawyer in connection with the revitalization of the use of electronic means in court.

Key words: *judicial reform, legal representative, lawyer, court, e-justice.*

Постановка проблеми. Відповідно до п. 5.6 Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 (далі – Стратегія) [1] передбачається посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності, що включає в себе зокрема: підвищення вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката (абз. 5); посилення управління інформаційними системами для збільшення участі адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя» (абз. 10). Відповідно до абз. 8, 9 п. 5.4 Стратегії, важливим напрямом передбачається також поширення використання електронних систем для вирішення питань судоустрою та судочинства, у тому числі розвиток «електронного правосуддя». Реалізація вказаних завдань втілена, у першу чергу, у змінах до Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (далі – Конституція України) [2], що внесені Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII (далі – Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)») [3]. Так, відповідно до ч. 4 ст. 131-2 Конституції України, виключно адвокат має право на здійснення судового представництва. Крім того, останнім часом посилюється дискусія щодо можливостей розвитку в Україні електронного правосуддя, поширення використання інформаційних систем у судовій діяльності. Так 06.09.16 р. Комітетом з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо спрощення і пришвидшення процесу судового захисту порушених прав та законних інтересів осіб» № 5073 [4], метою якого визначено створення системи електронного наказного провадження, що дасть змогу зменшити навантаження на судову систему України шляхом установа нового порядку розгляду визначених законом категорій справ, у короткі строки з використанням інформаційних технологій та без виклику сторін електронного наказного провадження до суду [5]. Реалізація зазначених напрямів реформування передбачає істотні зміни в засадах діяльності представника в цивільному судочинстві, зокрема щодо вимог до відповідних осіб. Указані та пов'язані з ними кроки щодо реформування системи судочинства та судоустрою отримали жваве обговорення, але, переважно, у не фахових публікаціях практичного спрямування. Зазначене вимагає оновлення існуючих теоретичних засад щодо вимог до судового представника, зокрема в цивільному процесі.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питанням гарантій участі судового представника в цивільному процесі, з урахуванням оновлених положень законодавства, а також розвитку інформаційних технологій у цивільному судочинстві останнім часом не приділено належної уваги у теоретичних публікаціях. Значна увага приділяється оцінці наслідків запровадження так званої «адвокатської монополії», але на рівні, переважно, не фахових видань практичного спрямування. З найближчої тематики на рівні теоретичних узагальнень слід відмітити напрацювання Г.О. Світличної, присвячені

проблематиці представництва в цивільному судочинстві [6]. Слід також вказати на напрацювання на рівні дисертаційних досліджень, присвячених суміжній тематиці: захист прав та інтересів на підставі закону (Ю.С. Дацко, О.О. Панчишина, О.Р. Севрук тощо), процесуальна правосуб'єктність учасників цивільного процесу (І.М. Лукіна, Я.Я. Мельник, О.А. Прут тощо) та інших загальних питань цивільного процесу (О.С. Ткачук, М.П. Курило тощо). Утім, у вказаних дослідженнях не повною мірою розкрито проблематику вимог, що мають висуватись до судового представника в умовах реформування судової системи.

Метою статті є визначення основних вимог до судового представника в контексті судової реформи та з урахуванням реалізації засад «електронного правосуддя».

Виклад основного матеріалу. У Великому енциклопедичному юридичному словнику надається визначення видів правової допомоги: консультування, складання процесуальних документів, завірення копій документів тощо [7, с. 702]. Аналіз рішень Конституційного Суду України дозволяє стверджувати про, у першу чергу, професійні засади надання такої допомоги. Вказаний висновок впливає з: визначення в рішенні Конституційного Суду України від 16.11.2000 р. № 13-рп/2000 суб'єктів надання такої допомоги, діяльність яких носить професійний характер (органи державної влади, адвокатура, суб'єкти підприємницької діяльності, об'єднання громадян для здійснення й захисту своїх прав і свобод) [8]. Крім того, слід вказати на п. 2 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 р. 23-рп/2009 щодо надання правової допомоги, у першу чергу, адвокатом [9]. В.Л. Федоренко слушно відзначає забезпечувальний характер права на правову допомогу, а саме – гарантування правового захисту особи в суді [7, с. 702]. З огляду на вказане, внесення Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [3] конституційних змін, зокрема доповнення Конституції України ч. 4 ст. 131-2 слід вважати закономірним кроком. Таким чином, запроваджено формальну вимогу щодо судового представника – наявність спеціального статусу адвоката.

Висновку щодо інших вимог до представника в цивільному судочинстві (що стосуються особи, яка не має статусу адвоката) можливо дійти, виходячи з аналізу положень ст.ст. 40, 41 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [10]. Висуваються вимоги щодо: досягнення вісімнадцяти років; наявності цивільної процесуальної дієздатності; наявності належно посвідчених повноважень; неможливості процесуального сумісництва (ч. 2 ст. 40, ч. 1 ст. 41 ЦПК України). Можливість бути представником у суді пов'язується також із зайняттям особою певних посад (ч. 2 ст. 41). Висновки щодо вказаних вимог знаходять своє підтвердження й у юридичній літературі [11, с. 276–277].

Відповідно до п.п. 11 ч. 1 п. 16-1 Перехідних положень Конституції України, представництво згідно

зі статтею 131-2 Конституції України виключно адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 р., а в судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 р., у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 р.

Гл. 2 розд. 5 ЦПК України не містить спеціальних норм, присвячених урегулюванню інституту представництва в суді касаційної інстанції. Отже мають застосовуватись зазначені вище загальні положення, що відображені у ст.ст. 40, 41 ЦПК України. Разом із тим, ці положення не відповідають зазначеним вище положенням Конституції України стосовно участі представника в суді касаційної інстанції, оскільки передбачають можливість участі в цивільному процесі представника особи, яка не є адвокатом. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI (далі – Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [12], висувуються наступні умови набуття статусу адвоката: наявність вищої юридичної освіти; володіння державною мовою; наявність стажу роботи в галузі права не менше двох років; складання кваліфікаційного іспиту; проходження стажування (крім випадків, передбачених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); складання присяги адвоката України; отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю. Відповідно до ч. 1 ст. 26 вказаного Закону, обов'язковою підставою здійснення адвокатської діяльності є укладення договору про надання правової допомоги. Зазначені вимоги свідчать про те, що законодавець прямо не пов'язує набуття можливості здійснення адвокатської діяльності з набуттям вісімнадцяти років, як це відображено у ч. 1 ст. 40 ЦПК України.

Наступна умова стосується наявності в особи цивільної процесуальної дієздатності. В юридичній літературі дієздатність визначається з позиції здатності фізичної особи особисто, своїми діями: а) набувати права та самостійно їх здійснювати; б) створювати для себе обов'язки та виконувати їх; в) нести юридичну відповідальність [7, с. 197]. З подібної конструкції виходить законодавець при визначенні положень щодо цивільної процесуальної дієздатності (ст. 29 ЦПК України). Зокрема, зі змісту положень цієї статті можна зробити висновок, що ключовим положенням цивільної процесуальної дієздатності є визнання здатності особи особисто впливати на свій цивільний процесуальний статус. Отже, вказане поняття виражає певні розумово-вольові властивості особи. Водночас слід вказати на наявність таких властивостей у особи, що є адвокатом. Таким чином, можна казати про обов'язковість вимоги щодо наявності в особи цього правового статусу, вимоги щодо наявності в неї цивільної процесуальної дієздатності.

Інші вимоги (наявність належно посвідчених повноважень, неможливість зайняття певних посад) також охоплюються умовою щодо наявності в особи статусу адвоката. Так, підставою для здійснення адвокатської діяльності в конкретному випадку є договір між адвокатом та клієнтом про надання пра-

вових послуг, про що було зазначено вище. Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 12), Законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI [13] також чітко встановлено документи, якими посвідчується правовий статус адвоката та його право на здійснення представництва в конкретному випадку. Щодо зайняття відповідних посад, визначених у ч. 2 ст. 41 ЦПК України (судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність), то адвокат не має права займати відповідні посади (п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Вимоги щодо процесуального сумісництва також, фактично, охоплюються зобов'язаннями щодо недопущення конфлікту інтересів у адвокатській діяльності, що визначені Правилами адвокатської етики (ч. 1 ст. 9) [14].

З огляду на вищенаведене, можна вказати на недоцільність закріплення у ЦПК України наведених вимог у разі закріплення положення про здійснення представництва виключно адвокатом. Водночас, відповідно до ч. 5 ст. 131-2 Конституції України, із вказаного загального правила передбачена можливість винятків стосовно представництва у наведених законом випадках. Стосовно цивільного судочинства можна перелічити наступні категорії справ: трудові спори, спори щодо захисту соціальних прав, малозначні спори; у випадках представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Не оспорюючи доцільність встановлення винятків із наведеного вище загального правила, слід погодитись із неодноразово висловлюваними в юридичній періодиці позиціями щодо необхідності досягнення визначеності в питанні критеріїв «малозначності» спорів. Крім того, важливою постає проблема визначення поняття «фахівець у галузі права», оскільки тільки така особа може здійснювати представництво у визначених вище випадках (крім участі законних представників).

Отже, питання вимог до судового представника Конституція України визначає за принципом встановлення загального правила та винятків з нього. Ураховуючи наведене, доцільною є зміна закріплених вимог до судового представника у ЦПК України. Загальне правило, передбачене ч. 4 ст. 131-2 Конституції України слід відобразити окремо у ч. 1 ст. 40 ЦПК України. Положення ж щодо вимог до інших осіб, як судових представників, доцільно закріпити у ч. 2 вказаної статті. У цій же частині пропонується закріпити також вимоги щодо недопущення процесуального сумісництва; зайняття відповідних посад щодо осіб, які не є адвокатами.

Запровадження засад «електронного правосуддя» (п.п. 9 п. 5.6 Стратегії) вимагає істотного оновлення положень щодо вимог до судового представника. Робота щодо якомога більшого розширення використання електронних засобів при вирішенні питань судочинства та судоустрою ведеться вже протягом кількох років. Так наказом Державної судової адміністрації України від 27 січня 2012 р. № 14 утворено міжвідомчу робочу групу з розробки пілотного проекту «Електронний суд» [15]. О.В. Бринцев, характеризуючи застосування інформаційних технологій при здійсненні судочинства та організації судових органів, вказує на наявність сьогодні таких можливостей, як: замовити надсилання процесуальних документів електронною поштою; надсилання судових повісток у вигляді SMS-повідомлень. Указується також на реалізацію таких засобів, як Єдиний державний реєстр судових рішень, інформаційні Інтернет-сайти судів, аудіо-фіксація судових засідань, електронні калькулятори судового збору тощо. Указується також на функціонування сьогодні в окремих судах ряду власних електронних сервісів, що роблять правосуддя більш зручним і доступним. Окремі з засобів електронної взаємодії між судом і учасниками судового процесу вже повністю увійшли до повсякденного життя, деякі лише набирають популярності, а деякі, у силу різних причин, залишаються на експериментальній стадії [16].

Окремі електронні інструменти здійснення правосуддя знайшли регламентацію безпосередньо у процесуальному законодавстві. Вказане стосується положень щодо: функціонування автоматизованої системи розподілу справ (ст. 11-1 ЦПК України); використання електронних документів як доказів у справі (ст. 64 ЦПК України); проведення судового засідання в режимі відеоконференції (ст. 158-1 ЦПК України) тощо. Водночас О.В. Бринцев вказує на необхідність поширення реалізації електронних засобів у судах. У зв'язку з цим вказується на відсутність: єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування учасників процесу із судом та з іншими державними органами; єдиних стандартів щодо інформаційного контенту електронних ресурсів судової влади; належного фінансування судової системи взагалі та видатків на інформатизацію зокрема; наявності дисонансу інформаційних технологій та процесуальних правил [16]. Абзацами 8, 9 п. 5.4 Стратегії передбачаються наступні кроки щодо розвитку використання електронних інструментів: забезпечення широкого використання інформаційних систем для надання більшої кількості послуг «електронного правосуддя»; створення в судах інформаційних систем електронного менеджменту (документообіг, електронні повідомлення, виклики, електронний розгляд справ, електронні платежі, аудіо- та відеофіксація засідань, інформаційна система внутрішньої бази даних тощо); поетапне запровадження інструментів «електронного правосуддя», що надасть змогу користувачам звертатися до суду, сплачувати судовий збір, брати участь у провадженнях та отримувати необхідну інформацію й документи електронними засобами. З урахуванням вказаного актуалізуються вимоги до судового представника, пов'язані із функціонуванням вказаних електронних засобів, наприклад обміну процесуальними документами із судом в електронній формі, з використанням електронного цифрового підпису. Водночас існуюча Програма складення кваліфікаційного іспиту, затверджена

рішенням Ради адвокатів України від 26.02.2016 р. № 68 (далі – Програма складення кваліфікаційного іспиту), не передбачає перевірки відповідних знань та умінь [17]. Ураховуючи наведені вище напрями реформування судової системи, доцільним є: конкретизація на рівні програмних документів шляхів розвитку проекту «Електронне правосуддя»; урахування відповідних вимог у Програмі складення кваліфікаційного іспиту.

Висновки. У контексті внесення змін до Конституції України Законом «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» центрального значення набуває вимога щодо наявності у судового представника правового статусу адвоката, за винятком окремих випадків, визначених у законодавстві. Окреме закріплення в чинному ЦПК України вимог до судового представника, таких як: досягнення вісімнадцятирічного віку, наявність цивільної процесуальної дієздатності тощо, втрачає актуальність у разі здійснення представництва адвокатом. Водночас закріплення вказаних вимог є необхідним з огляду

на можливість здійснення судового представництва особою, що не має такого статусу у випадках, визначених ч. 5 ст. 131-2 Конституції України.

Активізація використання електронних засобів для вирішення завдань судочинства та судоустрою зумовлює виникнення додаткових вимог до адвокатів, які стосуються наявності знань і умінь щодо функціонування та використання таких засобів, унаслідок чого доцільно визначити напрями внесення відповідних змін до Програми складення кваліфікаційного іспиту.

Актуальним для подальших досліджень є: конкретизація на рівні закону випадків, коли судове представництво може здійснюватись особою, що не має статусу адвоката; визначення таких термінів, як «малозначні спори», «фахівець у галузі права»; конкретизація подальших напрямів розвитку проекту «електронний суд»; визначення предмету перевірки знань та умінь кандидатів на набуття правового статусу адвоката у зв'язку з розвитком «електронного правосуддя».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 ; Офіційний вісник України. – 2015. – 02 червня. – № 41. – Ст. 1267.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : за станом на 02 червня 2016 р. ; Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами).
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII ; Відомості Верховної Ради України. – 2016. – 08 липня. – № 28. – Ст. 532.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення і пришвидшення процесу судового захисту порушених прав та законних інтересів осіб : проект закону України від 06.09.2016 р. № 5073 [Електронний ресурс] – Режим доступу : система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 08.02.2017 р.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення й пришвидшення процесу судового захисту порушених прав та законних інтересів осіб : пояснювальна записка до проекту закону України від 06.09.2016 р. № 5073 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 08.02.2017 р.
6. Світлична Г.О. Адвокат у цивільному судочинстві : процесуальне становище, підстави та форми надання правової допомоги / Г.О. Світлична ; Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – Вип. 2. – Том 1. – С. 99–103.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.
8. У справі за конституційним зверненням громадянина Солдатово Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) : рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 р. № 13-рп/2000 ; Офіційний вісник України. – 2000. – 08 грудня. – № 47. – Ст. 2045.
9. У справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) : рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009 ; Офіційний вісник України. – 2009. – № 79. – 23 жовтня. – Ст. 2694.
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: за станом на 20 вересня 2016 р. ; Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – 07 травня – Ст. 1088 (зі змінами).
11. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: [монографія] / [В.В. Комаров та ін.] ; ред В.В. Комаров. – Х.: Право, 2016. – 848 с.
12. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI : за станом на 02 червня 2016 р. ; Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – 23 серпня. – Ст. 2509 (зі змінами).
13. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI : за станом на 21 грудня 2016 р. ; Офіційний вісник України. – 2011. – № 51. – 15 липня. – Ст. 2009 (зі змінами).
14. Правила адвокатської етики : Правила затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012 р., Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури [Електронний ресурс] – Режим доступу : система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 06.02.2017 р.
15. Про утворення міжвідомчої робочої групи з розробки пілотного проекту «Електронний суд» : наказ Державної судової адміністрації України від 27.01.2012 р. № 14 : за станом на 20 вересня 2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 06.02.2017 р.
16. Бринцев О.В. Електронне правосуддя. Проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О.В. Бринцев ; Офіційний веб-портал «Судова влада України». – Режим доступу : <http://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/publication/258992/>
17. Про затвердження у новій редакції Програми складення кваліфікаційного іспиту : рішення Ради адвокатів України від 26.02.2016 р. № 68 [Електронний ресурс] – Режим доступу : система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 11.02.2017 р.